

LBRIS

We know
books

ARUNDHATI ROY
DUMNEZEUL
LUCRURILOR
MĂRUNTE

Traducere din engleză de
LUANA STOICA

Note de
LUANA STOICA și ADELINA PATRICHI

HUMANITAS
fiction

Cuprins

1	Murături & Conserve Paradis	9
2	Molia lui Pappachi	41
3	Omul cel mare – Laltain, Omul cel mărunț – Mombatti	90
4	Abhilash Talkies	96
5	Ținutul lui Dumnezeu însuși	123
6	Cangurii din Cochîn	135
7	Caiete pentru exerciții de înțelepciune	153
8	Bine ai venit acasă, Sophie Mol a noastră	162
9	Doamna Pillai, doamna Eapen, doamna Rajagopalan	183
10	Râul din barcă	189
11	Dumnezeul Lucrurilor Mărunte	209
12	Kochu Thomban	221
13	Pesimistul și optimistul	230
14	Munca înseamnă Luptă	258
15	Traversarea	277
16	Câteva ore mai târziu	279
17	Terminalul Port Cochîn	283
18	Casa Istoriei	291
19	Salvând-o pe Ammu	299
20	Trenul poștal spre Madras	308
21	Costul vieții	316
	Mulțumiri	325

Murături & Conserve Paradis

Luna mai este o lună toridă și înăbușitoare în Ayemenem. Zilele sunt lungi și umede. Râul seacă și ciori negre se îndoaie cu fructe viu colorate de mango, în copaci nemișcați, de un verde prăfuit. Bananele roșii se coc. Fructele arborilor de pâine plesnesc. Muște albastre¹ dezmațate zumzăie leneș în aerul înmiresmat. Se lovesc buimace de geamuri translucide și mor, zădărnice greoi în soare.

Noaptea sunt senine, dar cufundate în lene și așteptări mohorâte.

La începutul lui iunie se stârnește însă musonul de sud-vest, și urmează trei luni de vânt și apă cu scurte răstimpuri de raze puternice și scânteietoare de soare, pe care copiii încântați le prind ca să se joace cu ele. Regiunea se îmbracă într-un verde impudic. Limitele se pierd când gardurile de tapioca prind rădăcini și înfloresc. Zidurile de cărămidă capătă culoarea mușchiului. Vrejurile de piper se incolăcesc pe stâlpii de înaltă tensiune. Plante agățătoare sălbatice năvălesc prin malurile de laterit și se revarsă pe drumurile inundate. Bărcile asaltează bazarurile. Iar pești mici își fac apariția în băltoacele ce umplu gropile Ministerului Lucrărilor Publice de pe șosele.

Când Rahel s-a întors la Ayemenem, ploua. Funii argintii oblice izbeau în pământul afânat, răvășindu-l ca rafalele de mitralieră. Casa cea veche de pe deal își purta acoperișul abrupt, cu fronton, tras pe urechi ca o pălărie turtită. Umezeala infiltrată din pământ făcea ca zidurile năpădite de mușchi să devină moi și puțin umflate. Grădina sălbatică, invadată de bălării, era plină de șoaștele

1. Genul *Calliphora* (în lb. engleză, *bluebottle fly*).

și forfota vietăților mărunte. În arboretul tânăr, un șarpe se freca de o piatră lucitoare. Broaște-bou galbene străbăteau pline de speranță iazul înspumat în căutarea unei perechi. O mangustă udă leoarcă traversa ca o săgeată alea acoperită de frunze.

Casa în sine părea goală. Ușile și ferestrele erau zăvorâte. Veranda din față, pustie. Fără urmă de mobilă. Dar Plymouth-ul azuriu, cu coada lui cromată de rândunică, era parcat încă afară, iar înăuntru, Baby Kochamma mai era încă în viață.

Era mătușa lui Rahel, sora cea mai mică a bunicului ei. Numele ei adevărat era Navomi, Navomi Ipe, dar toți îi spuneau Baby¹. A devenit Baby Kochamma când a ajuns destul de bătrână să fie mătușă. Însă Rahel nu venise să o vadă pe ea. Nici nepoata și nici mătușa nu-și făceau iluzii în această privință. Rahel venise să își vadă fratele, pe Estha. Erau gemeni bivitelini. „Dizigoși” – așa le spuneau doctorii. Născuți din ovule diferite, dar fecundate simultan. Estha – Esthappen – era mai mare cu optsprezece minute.

Nu semănaseră niciodată prea mult, Estha și Rahel, și nici măcar atunci când erau niște copii cu brațe subțiri, cu piepturi plate, bântuiți de viermi și îndopați cu Elvis Presley nu apăruse obișnuitul „Cine e cine?” sau „Care e care?” din partea rudelor prea zămbitoare sau a episcopilor ortodocși siriaci care vizitau adesea Casa din Ayemenem în căutare de donații.

Confuzia sălășluia într-un loc mult mai profund și mai tainic.

În acei ani timpurii amorfi, când amintirea abia începuse, când viața era plină de Începuturi și fără de Sfârșituri, și Totul era Pentru Totdeauna, Esthappen și Rahel gândeau despre ei doi laolaltă ca Eu, și separat, individual, ca Noi. De parcă ar fi fost o specie rară de siamezi, separați fizic, dar cu identități reunite.

Acum, după atâția ani, Rahel își mai amintea cum se trezise într-o noapte chicotind din cauza visului caraghios al lui Estha.

Mai are și alte amintiri pe care nu ar avea dreptul să le aibă.

Își amintește, de pildă (deși nu a fost acolo), ce i-a făcut lui Estha Omul Limonadă Oranjadă la Abhilash Talkies. Își amintește

gustul sandviciurilor cu roșii – sandviciurile lui *Estha*, pe care *Estha* le-a mâncat – în Trenul Poștal înspre Madras.

Iar acestea nu sunt decât lucrurile mărunte.

În orice caz, acum ea se gândește la Estha și Rahel ca la *Ei*, deoarece, separat, ei doi nu mai sunt ceea ce *Ei* erau sau crezuseră că *ar fi*.

Vreodată.

Viețile lor au acum o mărime și o formă. Estha le are pe ale lui, Rahel – pe ale ei.

Muchii, Margini, Frontiere, Țărmuri și Limite au apărut ca o trupă de troli la orizonturile lor distincte. Creaturi scunde cu umbre lungi, patrulând Capătul Obscur. Semiluni blânde li s-au adunat sub ochi și au vârsta pe care o avea Ammu când a murit. Treizeci și unu.

Nu bătrână.

Nu tânără.

Ci o vârstă numai bună de trăit–murit.

Mai-mai că s-au născut într-un autobuz, Estha și Rahel. Mașina cu care Baba, tatăl lor, o ducea pe Ammu, mama lor, la spitalul din Shillong să îi nască pe ei a rămas în pană pe drumul șerpuitor al plantației de ceai din Assam. Au abandonat mașina și au oprit un autobuz aglomerat de transport în comun. Cu înțelegerea stranie a celor foarte săraci față de cei înstăriți în comparație cu ei, sau poate doar pentru că au văzut cât de avansată era sarcina lui Ammu, pasagerii care ședeau pe scaune au făcut loc cuplului, și, pe toată durata călătoriei, tatăl lui Estha și Rahel a trebuit să țină burta mamei lor (cu ei în ea) ca să nu vibreze. Asta era înainte ca ei să divorțeze și Ammu să se întoarcă să locuiască în Kerala.

După Estha, dacă s-ar fi născut în autobuz, ar fi primit dreptul de-a călători gratis pentru tot restul vieții. Nu era clar de unde avea o asemenea informație sau cum de știa el lucrurile astea, dar ani de zile gemenii au nutrit un ușor resentiment față de părinții lor fiindcă îi privaseră de călătorii gratuite pe viață cu autobuzul.

Și mai credeau că, dacă ar fi fost omorâți pe o trecere de pietoni, guvernul le-ar fi plătit cheltuielile de înmormântare. Aveau

1. *Baby* (lb. engleză) – 1. (subst.) copil mic, bebe; 2. (subst.) pui; 3. (adj.) cel mai mic/tânăr. În context, un posibil echivalent în limba română ar fi Puui/Puica. Optăm însă pentru păstrarea termenului englezesc folosit.

convingerea nestrămutată că pentru asta erau trecerile de pietoni. Funeralii gratuite. Desigur, nu existau treceri de pietoni pe care să fii omorât în Ayemenem, nici măcar în Kottayam, care era orașul cel mai apropiat, dar văzuseră câteva de la fereastra autoturismului când fuseseră la Cochín, situat la două ore de mers cu mașina.

Guvernul nu a plătit niciodată funeraliile lui Sophie Mol pentru că ea nu a fost omorâtă pe o trecere de pietoni. A fost înmormântată în Ayemenem, în biserica veche cu zugrăveală nouă. Era verișoara lui Estha și a lui Rahel, fica unchiului lor Chacko. Venise în vizită din Anglia. Estha și Rahel aveau șapte ani când a murit ea. Sophie Mol avea aproape nouă. A avut un sicriu special de copil.

Căptușit cu satin.

Mânerele de alamă străluceau.

Zăcea în pantalonii ei evazați, galbeni, cu părul prins într-o panglică și cu gentuța ei șic Fabricată-în-Anglia. Avea fața palidă și la fel de zbârcită ca un deget de spălătoareasă ținut prea mult în apă. Congregația s-a adunat în jurul sicriului, și biserica cea galbenă s-a umplut ca un gâtlej de sunetele cântecului trist. Preoții cu bărbii cârlionțate bălângăneau vase cu tămâie agățate în lanțuri și nu le-au zămbit niciodată copiilor, așa cum făceau în duminicile obișnuite.

Lumânările lungi de la altar erau aplecate. Cele scurte nu.

O femeie bătrână, pretinzându-se a fi o rudă îndepărtată (pe care nu o recunoștea nimeni), dar care se ivea adesea în preajma morților la funeralii (o dependență de înmormântări? o necrofilă latentă?), a pus colonie pe un tampon de vată și, cu un aer pios și ușor provocator, a tamponat cu el fruntea lui Sophie Mol. Sophie Mol mirosea a colonie și a lemn de coșciug.

Margaret Kochamma, mama englezoaică a lui Sophie Mol, nu îl lăsa pe Chacko, tatăl biologic al lui Sophie Mol, să o cuprindă cu brațul pentru a o alina.

Familia stătea strânsă laolaltă. Margaret Kochamma, Chacko, Baby Kochamma și, lângă ea, cumnata ei, Mammachi – bunica lui Estha și a lui Rahel (și a lui Sophie Mol). Mammachi era aproape oarbă și purta ochelari fumurii ori de câte ori ieșea din casă. Lacrimile

i se prelingeau dindărătul lor și îi tremurau pe obraz ca stropii de ploaie pe marginea acoperișului. Chacko era singurul fiu al lui Mammachi. Propria ei durere o apăsa. A lui o devasta.

Deși lui Ammu, Estha și Rahel li s-a permis să asiste la înmormântare, au fost puși să stea separat, nu cu restul familiei. Nimeni nu se uita la ei.

În biserică era cald, și marginile calelor se uscau și se curbau. O albină murise într-o floare din sicriu. Mâinile lui Ammu tremurau, și odată cu ele, cărțulia ei de rugăciuni. Avea pielea rece. Estha stătea lângă ea, cu greu treaz, cu ochii sticlindu-i dureroși, cu obraji arzând lipiți de brațul tremurând al lui Ammu, care ținea cartea de rugăciuni.

Rahel, pe de altă parte, era cum nu se poate mai trează, extrem de vigilentă și de fragilă din pricina epuizării de după lupta cu Viața Adevărată.

Observă că Sophie Mol era trează la înmormântarea ei. I-a arătat lui Rahel două lucruri.

Primul Lucru era domul înalt, proaspăt vopsit, al bisericii galbene, pe care Rahel nu îl privise niciodată din interior. Era vopsit în albastru-azuriu, cu nori purtați de vânt și minuscule avioane cu reacție vâjâind, lăsând în urmă dăre albe ce se intersectau în nori. Este drept (și trebuie menționat) că ar fi fost mai ușor să observi lucrurile acestea zăcând într-un sicriu privind în sus decât stând în picioare în strană, înconjurată de șolduri triste și cărți de rugăciuni.

Rahel se gândi la acel cineva care își dăduse osteneala să se urce acolo sus cu niște cutii de vopsea – alb pentru nori, albastru pentru cer, argintiu pentru avioane –, și pensule, și solvent. Își imagină acolo sus pe cineva ca Velutha, cu trupul gol și strălucitor, stând pe o scândură, legănându-se de pe schela din domul înalt al bisericii, pictând avioane argintii pe un cer albastru de biserică.

Se gândi la ce s-ar întâmpla dacă ar ceda frânghia. Și-l imagină picând ca o stea întunecată din cerul pe care îl zugrăvisese. Zăcând zdrobit pe pardoseala fierbinte a bisericii, sângele întunecat revărsându-i-se din craniu ca un secret.

La momentul acela, Esthappen și Rahel descoperiseră deja că lumea avea alte metode de a-i zdrobi pe oameni. Erau deja

familiarizați cu mirosul. Dulceag-grețos. Ca trandafirii vechi în bătaia vântului.

Lucrul al Doilea pe care Sophie Mol i-l arătă lui Rahel fu puiul de liliac.

În timpul slujbei de înmormântare, Rahel privi un liliac mic, negru, urcându-se pe costisitorul sari negru de doliu al lui Baby Kochamma cu niște gheruțe lipicioase, ușor curbate. Când ajunse la locul dintre sari și bluză, cuta ei de tristețe, mijlocul ei gol, Baby Kochamma țipă și lovi aerul cu cartea ei de rugăciuni. Cântecul se întrerupse cu un „Ceeste? Ces-aîntâmplat?” și pentru un fâl-fâit-îmblănit și un lovit-de-sari.

Preoții triști își șterseră bărbile cârlionțate cu degete purtând inele de aur de parcă păianjeni ascunși ar fi țesut pânze subite în ele.

Puiul de liliac zbură în înalt și se transformă într-un avion cu reacție fără dără în zigzag.

Doar Rahel observă tumba secretă a lui Sophie Mol în sicriu.

Cântecul cel trist reîncepu, și cântară de două ori același verset trist. Și, o dată în plus, biserica cea galbenă se umplu de voci ca un gătlej.

Când coborâra sicriul lui Sophie Mol în pământ, în micul cimitir din spatele bisericii, Rahel știa că ea nu era încă moartă. Auzise (în locul lui Sophie Mol) sunetele stinse ale noroiului roșu și sunetele dure ale lateritului portocaliu care strica lacul lucios al sicriului. Auzi bubuiturile înfundate prin lemnul șlefuit al sicriului, prin căptușeala de satin a sicriului. Vocile triste ale preoților estompate de noroi și lemn.

*Încredințăm mâinilor tale, Tată atotmilostiv,
Sufletul acestui copil al nostru plecat,
Și încredințăm pământului trupul ei,
Pământ în pământ, cenușă în cenușă, țărână în țărână.*

În pământ, Sophie Mol țipă și sfâșie satinul cu dinții. Dar nu poți auzi țipetele prin pământ și piatră.

Sophie Mol a murit pentru că nu a putut respira.

Înmormântarea ei a ucis-o. *Țăr în țăr în țăr în țăr în țăr.* Pe piatra ei funerară scria *O Rază de Soare Dăruită Nouă Prea Puțin.*

Ammu explică ulterior că Prea Puțin însemna Pentru Prea Puțin Timp.

După înmormântare, Ammu îi duse din nou pe gemeni la secția de poliție din Kottayam. Locul le era familiar. Petrecuseră acolo o bună parte din ziua precedentă. Anticipând duhoarea pătrunzătoare, înecăcioasă, de urină veche care se degaja din pereți și mobilier, își ținură nările strânse cu mult înainte ca mirosul să se facă simțit.

Ammu întrebă de șeful secției de poliție și, când fu condusă în biroul acestuia, îi spuse că se făcuse o greșeală îngrozitoare și că dorea să dea o declarație. Ceru să îl vadă pe Velutha.

Mustața inspectorului Thomas Mathew fremăta ca aceea a prietenosului maharajah de la Air India, dar ochii îi erau șireți și lacomi.

— Este puțin cam târziu pentru toate acestea, nu credeți? spuse el.

Vorbea dialectul aspru din Kottayam al limbii malayalam¹. În timp ce vorbea, privirea i se pironi pe sânii lui Ammu. Spuse că poliția știa tot ce trebuia să știe și că poliția din Kottayam nu lua depoziții de la *veshyas*² sau de la copiii lor nelegitimi. Ammu spuse că o privea pe ea personal. Inspectorul Thomas Mathew ieși de după birou și se apropie de Ammu cu bastonul de cauciuc.

— Dacă aș fi în locul dumitale, spuse el, m-aș duce cuminte acasă.

Apoi îi lovi ușor sânii cu bastonul. Ușor. *Tap, tap.* De parcă ar fi ales fructe de mango dintr-un coș. Arătându-le pe cele pe care le dorea ambalate și duse la el. Inspectorul Thomas Mathew părea să știe pe cine putea alege și pe cine nu. Polițiștii au acest instinct.

În spatele lui, pe o tablă roșu cu albastru scria³:

1. Limbă vorbită în kerala; împreună cu tamila, telugu și kannada formează categoria limbilor dravidice.

2. Femei de moravuri ușoare (în India).

3. Din necesitatea acordării cu cele șapte litere ale cuvântului *poliție*, „șase” (corespunzând celor șase litere din *police*) a fost tradus prin „șapte”.

Când au părăsit secția de poliție, Ammu plângea, așa că Estha și Rahel n-au întrebat-o ce înseamnă *veshya*. Și nici *nelegitim*. Era prima dată când își vedeau mama plângând. Nu suspina. Chipul îi era încremenit, dar lacrimile îi șiroiau din ochi și i se prelingeau pe obraji împietriți. I-a îngrozit pe gemeni. Lacrimile lui Ammu făceau real tot ceea ce până atunci păruse ireal. S-au întors la Ayemenem cu autobuzul. Taxatorul, un bărbat scund, în kaki, a alunecat spre ei pe balustrada autobuzului. Și-a proptit șoldurile osoase de spătarul unui scaun și și-a țăcănit cleștele de taxat spre Ammu. „Încotro?” voia să însemne țăcănitul. Rahel putea să simtă mirosul teancului de bilete de autobuz și acreala barelor de oțel pe mâinile taxatorului.

— E mort, îi șopti Ammu. L-am ucis.

— Ayemenem, spuse iute Estha, înainte ca omul să își piardă răbdarea.

Scoase banii din poșeta lui Ammu. Conducătorul îi dădu biletele. Estha le îndoi cu grijă și le puse în buzunar. Apoi, cu mâinile lui mici, își cuprinse mama încremenită și înlăcrimată.

Două săptămâni mai târziu, Estha fu Returnat. Ammu a fost silită să îl trimită înapoi la tatăl lor, care demisionase la vremea aceea din postul lui izolat de pe plantația de ceai din Assam și se mutase în Calcutta să lucreze pentru o companie care producea negru de fum. Se recăsătorise, se lăsase de băut (mai mult sau mai puțin) și nu mai avusese decât recidive ocazionale.

Estha și Rahel nu se mai văzuseră de atunci.

Iar acum, după douăzeci și trei de ani, tatăl lor îl re-Returnase pe Estha. Îl trimisese înapoi la Ayemenem cu o valiză și o scrisoare.

Valiza era plină cu haine noi, elegante. Baby Kochamma îi arătă lui Rahel scrisoarea. Era acoperită de un scris aplecat, feminin, de pension de maici, însă semnătura de dedesubt era a tatălui lor. Sau cel puțin numele era al lui. Rahel nu ar fi recunoscut semnătura. Scrisoarea spunea că el, tatăl lor, își părăsise slujba de la fabrica de negru de fum și emigra în Australia, unde primise un post de șef al pazei la o fabrică de ceramică, și că nu îl putea lua pe Estha cu el. Dorea numai bine tuturor celor din Ayemenem și spunea că avea să îl caute pe Estha dacă s-ar fi reîntors vreodată în India, ceea ce, continua el, era destul de puțin probabil.

Baby Kochamma îi spuse lui Rahel că, dacă dorea, putea să păstreze scrisoarea. Rahel o puse înapoi în plic. Hârtia se înmuia și se îndoia ca pânza.

Uitase cât de umed putea fi aerul musonic din Ayemenem. Dulapurile umflate scârțâiau. Ferestrele închise se deschideau brusc. Cărțile deveneau moi și crește între coperte. Insecte ciudate apăreau seara precum ideile și ardeau pe becurile slabe de 40 de wați ale lui Baby Kochamma. În timpul zilei, cadavrele lor crocante, incinerate, împânzeau podeaua și pervazurile ferestrelor, și până să le măture Kochu Maria în fârașul ei de plastic aerul mirosea a Ceva Ars.

Nu se schimbaseră, Ploaia de lunie.

Zăgazurile cerului se deschiseseră și apa răpăia în jos, revigorând fântâna cea veche și refractară, acoperind cu mușchi verde cocina lipsită de porci, ciuruind bălți liniștite, de culoarea ceaiului, tot așa cum memoria asaltează încă mințile de culoarea ceaiului. Iarba părea satisfăcută și de un verde ud. Râme fericite mișunau movului în noroi. Urzici verzi încuviințau din cap. Copacii se îndoiau.

Ceva mai încolo, în vânt și ploaie, pe malurile râului, în întunericul brusc, prevestitor de furtună al zilei, Estha se plimba. Purta un tricou roz ca zmeura zdrobită, mai închis acum de ud ce era, și știa că Rahel venise.

Estha fusese întotdeauna un copil liniștit, așa că nimeni nu putea indica cu o cât de mică precizie când anume (anul, dacă nu luna sau ziua) încetase să vorbească. Încetase să vorbească pur și

simplu, atâta tot. Adevărul este că nu exista un „când anume“. Fusese o izolare și o închidere în sine treptată. O cufundare în tăcere abia observabilă. De parcă ar fi epuizat subiectele de conversație și nu mai avea nimic de spus. Și totuși tăcerea lui Estha nu era niciodată penibilă. Niciodată deranjantă. Niciodată zgomoasă. Nu era o tăcere acuzatoare, protestatară, ci un fel de eschivare – hibernare, echivalentul psihologic a ceea ce fac peștii dipnoi pentru a trece cu bine de sezonul secetos, cu deosebirea că în cazul lui Estha sezonul secetos arăta de parcă ar fi urmat să dureze o veșnicie.

În timp, dobândise capacitatea de-a se pierde în decor sau oriunde s-ar fi aflat – rafturi de cărți, grădini, perdele, praguri, străzi –, de-a părea inanimat, aproape invizibil pentru ochiul neavizat. Străinilor le trebuia de obicei ceva vreme pentru a-l remarca, asta chiar și atunci când se aflau în aceeași încăpere cu el. Le trebuia și mai mult să remarce că nu vorbea niciodată. Unii nici măcar nu ajungeau să o remarce.

Estha ocupa foarte puțin loc pe lume.

După înmormântarea lui Sophie Mol, când Estha fu Returnat, tatăl lor îl trimise la o școală de băieți din Calcutta. Nu era un elev excepțional, dar nici rămas în urmă nu era sau prea slab la vreo materie. *Un elev mediocru* sau *Lucrare satisfăcătoare* erau comentariile obișnuite pe care le consemnau profesorii în Situația Școlară Anuală a lui Estha. *Nu participă la Activitățile de Grup* era o altă plângere frecventă. Deși nu spuneau niciodată ce anume însemnau „Activitățile de Grup“.

Estha termină școala cu rezultate mediocre, dar refuză să meargă la colegiu. În schimb, spre marea dezamăgire inițială a tatălui și a mamei sale vitrege, începu să facă treburile casei. De parcă încerca, în felul lui, să își câștige traiul. Mătura, freca pe jos și spăla toate rufe. Învăță să gătească și să cumpere legumele. Vânzătorii din bazar, postați în spatele piramelor de legume unse, lucioase, ajunseră să îl recunoască și să se ocupe de el în mijlocul zarvei făcute de ceilalți clienți ai lor. Îi dădeau cutii de film ruginite în care să pună legumele alese. El nu se târguia niciodată. Ei nu îl înșelau niciodată. După ce legumele erau cântărite și achitate,

îl așezau în coșurile de cumpărături, din plastic roșu (cepele la fund, vinetele și roșiile deasupra), întotdeauna cu o mână de coriandru și un pumn de ardei verzi iuți gratis. Estha le aducea acasă cu tramvaiul aglomerat. Un balon tăcut plutind pe o mare de zgomote.

La vremea prânzului, când voia ceva, se ridica și se servea singur.

Tăcerea, odată ivită, rămase și se răspândi în Estha. Porni din cap și îl învălui în brațele-i lipicioase. Îl legăna în ritmul unei bătăi de inimă arhaice, fetale. Își întindea tentaculele tainice pline de ventuze ce înaintau încetul cu încetul prin ungherele craniului lui Estha, aspirându-i sușurile și coborâșurile memoriei, dislocând fraze vechi, măturându-i-le de pe vârful limbii. Îi dezbrăca gândurile de cuvintele care le descriau și le lăsa curate și goale. Inarticulabile. Amorte. Și de aceea, pentru cineva din afară, poate abia existente acolo. Încetul cu încetul, de-a lungul anilor, Estha se retrase din lume. Se obișnuia cu caracatița neliniștită care trăia înăuntrul lui și își scuipa tranchilizantul de cerneală peste trecutul lui. Cu timpul, motivul tăcerii sale fu disimulat, înmormântat undeva adânc în cutele alinătoare ale faptului în sine.

Când Khubchand, corcitura sa iubită, oarbă, incontinentă, în vârstă de șaptesprezece ani, decise să își regizeze o moarte chinuitoare, prelungită, nenorocită, Estha îl îngriji pe parcursul calvarului ultim de parcă propria lui viață ar fi depins cumva de asta. În ultimele luni de viață, Khubchand, care avea cele mai bune intenții, dar cea mai imprezvizibilă bășică, se târa până la ușița cu balamale făcută în partea de jos a ușii ce dădea spre grădina din spate. Își împingea capul prin ea și urina nesigur, galben-închis, *înăuntru*. Apoi, cu bășica goală și conștiința curată, privea către Estha cu ochi verzi, opaci, care îi stăteau în craniul cărunt ca niște bazine tulburi, și își croia împleticit drum înapoi pe perna umedă, lăsând pe podea urme ude. În timp ce Khubchand zăcea muribund pe perna lui, Estha putea să vadă fereastra dormitorului reflectată în testiculele lui netede, violacee. Și cerul de dincolo de ea. Și, o dată, o pasăre care îl traversă în zbor. Pentru Estha – îmbibat de mirosul de trandafiri vechi, însângerați de amintirile unui om zdrobit –, faptul că ceva atât de fragil, atât de insuportabil de delicat supraviețuise, că îi fusese *permis* să existe, era un